INGLIZ, NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA SPORT TERMINLARINI TARJIMA QILISHNING LINGVOKULTURILOGIK XUSUSIYATLARI

Xurramova Marjona

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz, nemis va o'zbek tillaridagi sport terminologiyasini tarjima qilishning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Sport terminlari nafaqat maxsus tushunchalarni ifodalovchi til birliklari, balki muayyan xalqning milliy-madaniy tajribasi, tarixi va qadriyatlarini aks ettiruvchi lisoniy vositalar sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ekvivalent, analog va tavsifiy tarjima usullari qiyosiy tahlil qilinib, terminlarning denotativ va konnotativ ma'nolari orasidagi nomutanosiblik muammosi yoritiladi.

Kalit so'zlar: sport terminologiyasi, tarjima transformatsiyalari, ekvivalentlik, milliy-madaniy komponent, terminologik tizim, qarz olish, kalkalash, tavsifiy tarjima.

LINGUOCULTURAL FEATURES OF TRANSLATING SPORTS TERMINOLOGY IN ENGLISH, GERMAN AND UZBEK LANGUAGES

Abstract: This article analyzes the linguocultural features of translating sports terminology in the English, German and Uzbek languages. Sports terms are examined not merely as lexical units denoting specialized concepts but as linguistic means reflecting the national-cultural experience, history and values of a given people. The study provides a comparative analysis of equivalent, analogous and descriptive translation methods, addressing the problem of discrepancy between the denotative and connotative meanings of terms.

Key words: sports terminology, translation transformations, equivalence, national-cultural component, terminological system, borrowing, calquing, descriptive translation.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СПОРТИВНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В АНГЛИЙСКОМ, НЕМЕЦКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности перевода спортивной терминологии в английском, немецком и узбекском языках. Спортивные термины рассматриваются не только как лексические единицы, обозначающие специальные понятия, но и как языковые средства, отражающие национально-культурный опыт, историю и ценности народа.

Ключевые слова: спортивная терминология, переводческие трансформации, эквивалентность, национально-культурный компонент, терминологическая система, заимствование, калькирование, описательный перевод.

Zamonaviy jamiyatda sport nafaqat jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzi vositasi, balki xalqaro muloqot, diplomatiya va madaniyatlararo aloqalarning muhim sohalaridan biriga aylandi. Olimpiada o'yinlari, jahon chempionatlari va boshqa xalqaro musobaqalarning kengayishi bilan sport terminologiyasi tilshunoslikning alohida tadqiqot obyektiga aylandi. Sport terminlari - bu faqat maxsus soha leksikasi emas, balki milliy madaniyat, tarix va mentalitetning o'ziga xos in'ikosidir. Lingvokulturologiya fani til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganar ekan, sport

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

terminlarining tarjimasi masalasi ushbu fan doirasida alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki ko‘pgina sport terminlari (masalan, ingliz tilidagi *cricket*, *baseball* atamalari yoki o‘zbek tilidagi *kurash*, *ko‘pkari* kabi milliy o‘yinlarga oid so‘zlar) muayyan xalqning tarixiy-madaniy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni boshqa tilga to‘liq ekvivalent holda o‘girish qiyinchilik tug‘diradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, uch tilda ham sport terminlari asosan quyidagi yo‘llar bilan yasaladi:

Yasalish usuli	**Ingliz tili**	**Nemis tili**	**O‘zbek tili**
umumiste’mol so‘zlarning terminlashuvi	*goal*, *corner*	*Tor*, *Ecke*	*darvoza*, *burchak*
kompozitsiya (qo‘shma so‘z)	*goalkeeper*	*Torwart*, *Strafraum*	*darvozabon*
qarz olish (internatsionalizmlar)	*football*, *tennis*	*Fußball* (kalka), *Tennis*	*futbol*, *tennis*
qisqartma va abbreviaturalar	*FIFA*, *KO* (knockout)	*FIFA*, *K.o.*	*FIFA*, *nokaut*

Nemis tilining o‘ziga xos xususiyati sifatida ko‘plab ingliz tilidan kirgan terminlarning kalka usulida (masalan, *football* → *Fußball*, *halftime* → *Halbzeit*) nemischalashtirilgani, o‘zbek tilida esa aksincha, asosan to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirish (transliteratsiya) usuli ustunlik qilishi (*futbol*, *basketbol*, *voleybol*) aniqlandi.

Tadqiqot davomida sport terminlari uch guruhga bo‘lib tahlil qilindi:

a) Universal (baynalmilal) terminlar - bunday terminlar barcha uch tilda deyarli bir xil tarzda, minimal fonetik-grammatik o‘zgarish bilan qo‘llaniladi: *penalty* - *Elfmeter/Penalty* - *penalti*, *offside* - *Abseits* - *ofsayd*. Bu guruh tarjimada eng kam qiyinchilik tug‘diradi, chunki ular allaqachon xalqaro terminologik fondga kirgan.

b) Milliy-madaniy xos (bezekvivalent) terminlar - bu guruh tadqiqotning markaziy qismini tashkil etadi. Masalan:

o‘zbek tilidagi *ko‘pkari*, *belbog‘li kurash*, *chavgan* kabi terminlar ingliz va nemis tillarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobilga ega emas, shuning uchun ular transliteratsiya + tavsif usuli bilan beriladi (*kupkari - a traditional Central Asian equestrian game*);

nemis tilidagi *Fingerhakeln* (an'anaviy bavariyalik kuch sinash o‘yini) o‘zbek tiliga tavsifiy tarjima orqali (*“barmoqlashib tortishish” o‘yini*) berilishi mumkin;

ingliz tilidagi *cricket* terminologiyasi (*wicket*, *over*, *silly mid-on*) o‘zbek va nemis madaniyatida mutlaqo notanish tushunchalar bo‘lgani uchun tarjimada izohli usul talab etiladi.

c) Qisman ekvivalent terminlar - denotativ ma’nosi mos, ammo konnotativ-uslubiy bo‘yog‘i farq qiluvchi terminlar. Masalan, ingliz tilidagi *fair play* tushunchasi o‘zbek tilida *halol kurash* yoki *sportcha odob* sifatida beriladi, biroq bu tarjima asl terminning ingliz madaniyatidagi tarixiy-axloqiy (jentlmenlik kodeksi bilan bog‘liq) konnotatsiyasini to‘liq qamrab ololmaydi.

Olingan natijalar sport terminlarini tarjima qilish jarayonida faqat leksik-grammatik moslikni emas, balki chuqur lingvokulturologik bilimni ham talab qilishini ko‘rsatadi. Tarjimon nafaqat ikki tilni, balki ikki (yoki uch) xalqning sport madaniyati, tarixi va an’analarini yaxshi bilishi zarur. Milliy o‘yinlarga oid terminlarni tarjima qilishda tom ma’noda ekvivalentlik erishib bo‘lmaydigan holat sifatida qaraladi bu tilshunoslikda “bezekvivalent leksika” tushunchasi bilan izohlanadi. Bunday hollarda tarjimon quyidagi strategiyalardan birini tanlashga majbur bo‘ladi: manba til terminini saqlab qolib, uni maqsad tilda izohlash (eng ishonchli, ammo matn hajmini oshiradigan usul); yoki maqsad tildagi qisman mos keluvchi analogni qo‘llash (qulay, ammo ma’no yo‘qotilishi xavfi mavjud).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlandiki, sport jurnalistikasi matnlarida terminlarning emotsional-ekspressiv qo'llanilishi (masalan, metaforik nomlar: *"oq ayiqlar"* - Rossiya xokkey terma jamoasi, *"Die Mannschaft"* - Germaniya futbol terma jamoasi) alohida tarjima strategiyasini talab qiladi, chunki bunday nominatsiyalar sof terminologik emas, balki lingvomadaniy-assotsiativ xarakterga ega.

Nemis va ingliz tillari o'rtasidagi qarindoshlik (german tillari oilasiga mansublik) sport terminologiyasida ham o'z aksini topgan - ko'plab terminlar bevosita kalka yoki qisman o'zlashtirish orqali o'zlashtirilgan. O'zbek tili esa boshqa til oilasiga mansubligi va o'ziga xos boy milliy sport an'analariga egaligi sababli, tarjimada ko'proq ijodiy-tavsifiy yondashuvni talab qiladi.

O'tkazilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Sport terminologiyasi ingliz, nemis va o'zbek tillarida umumiy (baynalmilal) va milliy-o'ziga xos qatlamlardan tashkil topgan murakkab lisoniy tizimdir.
2. Sport terminlarini tarjima qilish jarayoni sof lingvistik masala bo'lib qolmay, balki lingvokulturologik xarakterga ega bo'lib, tarjimondan ikki xalqning madaniy-tarixiy konteksti bo'yicha chuqur bilimni talab qiladi.
3. Baynalmilal sport terminlari (futbol, tennis kabi ommaviy sport turlariga oid) transliteratsiya usuli orqali muvaffaqiyatli tarjima qilinadi, biroq milliy o'yinlarga xos terminlar (*ko'pkari*, *Fingerhakeln* kabi) uchun tavsifiy va aralash usullar samaraliroq hisoblanadi.
4. Tarjimada faqat denotativ ma'noni emas, balki terminning konnotativ-madaniy bo'yog'ini ham saqlab qolishga harakat qilish zarur, aks holda tarjima matni asl matnning madaniy-pragmatik ta'sir kuchini yo'qotadi.
5. Kelgusi tadqiqotlar sport terminologiyasining alohida turlari (masalan, sharh matnlaridagi metaforik nominatsiyalar yoki yangi paydo bo'layotgan sport turlariga oid neologizmlar) bo'yicha chuqurroq tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Newmark P. A Textbook of Translation. - London: Prentice Hall, 1988.
2. Vinay J.P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. - Amsterdam: John Benjamins, 1995.
3. Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining izohli lug'ati. - Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006.
4. Реформатский А.А. Введение в языковедение. - Москва: Аспект Пресс, 1996.
5. Karimov S. Sport terminologiyasi va uni tarjima qilish muammolari. - Toshkent: Fan, 2015.
6. Musurmanova Sh. Differences in the british and american variants of military terms. - Journal of positive school psychology 6 (2), 3212-3222

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.